

ARE CAPITALISMUL FUNDAMENT MORAL?

Autor: Tudor-Alexandru Jinga | 1 aprilie 2022

Publicului i-a fost deja adus la cunoștință faptul că platforma Syntopic dedică aceste două săptămâni temeii capitalismului. În textele celor care au scris pe acest subiect au fost prezentate unele dintre principalele critici ce se aduc astăzi capitalismului, precum faptul că ar implica un soi de hedonism sau că ar fi distrus cultura înaltă. De asemenea, au fost aduse în vedere și argumentele apărătorilor acestui sistem al pieței libere, cum ar fi faptul că trăim în cea mai prosperă perioadă din istorie, relativ atât la calitatea vieții, precum și a numărului de oameni care beneficiază de aceste roade. Un alt argument ce are menirea de a absolve capitalismul de vină este cel conform căruia libertatea alegerii, specifică pieței libere capitaliste, și bunăstarea materială sunt numai valori instrumentale. Capitalismul nu ar presupune în acest sens niciun sistem de referință normativ. Chiar din contră: capitalismul este cel care oferă cadrul propice unor sisteme normative sau credințe morale rezultate în urma alegerilor libere ale indivizilor. Probabil că există câte o fărâmbă de adevăr în fiecare dintre pozițiile de mai sus. Dar, pentru a verifica măcar parțial dacă e așa, cred că ar fi de ajutor să ne uităm la premisele morale de la care pornește gândirea capitalistă.

În primul rând, prin „gândirea capitalistă” trebuie să înțelegem o multitudine de autori și idei și nu un canon standard. Însă există, bineînțeles, anumite trăsături specifice, evidențiate de mai mulți autori, care au rezultat în ceea ce este astăzi capitalismul.

Să începem cu critica ce se aduce capitalismului ca fiind un sistem ce duce la hedonism. Există, într-adevăr, autori precum Frederick Vaughan, care acuză nu doar capitalismul, ci întreaga organizare politică liberală modernă că ar avea o bază morală hedonistă. Vaughan face o distincție între hedonismul antic, cel inițiat de Aristip și Epicur, și cel modern.

Hedonismul antic era o filosofie și un mod de viață private și apolitice, pe când principala diferență specifică a celui modern ar fi tocmai faptul că este legitimat politic; este un hedonism public și politic. Evident, trebuie să înțelegem hedonismul mai ales în termenii în care îl înțelegeau și anticii: un mod de a evita durerea și de a căuta plăcerea. Însă prin „plăcere” anticii nu se refereau la acele plăceri carnale și de scurtă durată, ci la un mod de viață moderat și liniștit. Vaughan e de părere că un alt aspect care diferențiază hedonismul modern de cel antic este „individualismul posesiv”, adică dorința individuală permanentă de câștig.

Desigur, Vaughan pune hedonismul modern în antiteză cu gândirea clasică grecească și cu creștinismul, care au fost fundamentele morale ale lumii occidentale premoderne. Dar are Vaughan dreptate? Este hedonismul baza morală a capitalismului? Și încă ceva: este hedonismul modern, exprimat prin individualismul posesiv și dorința de câștig, doar rezultatul arbitrar al unui sistem economic sau asta a fost încă de la început intenția?

În *The Interests and the Passions*, Albert O. Hirschman ne arată un lucru foarte interesant: felul în care teoriile morale au fost redefinite, odată cu schimbarea perspectivei despre natura umană, începând cu perioada Renașterii, dar mai ales din secolele XVI-XVII înapoi. Războaiele religioase din secolele XVI și XVII, precum și revoluția științifică au dus la o „schimbare de paradigmă” asupra naturii umane și implicit asupra teoriilor morale și politice. Perspectiva optimistă asupra omului ca ființă rațională ce tinde spre excelența morală este înlocuită de o paradigmă pesimistă în care omul este prizonier al propriilor pasiuni și impulsuri. S-a considerat că pasiunile puternice ale oamenilor erau de vină pentru „starea naturală de război al tuturor împotriva tuturor”, după expresia lui Hobbes. Pasiuni precum dorința de *glorie* sau *putere* erau determinate de lupta pentru monopol a credințelor oamenilor. Acest lucru trebuia schimbat, căci finalitatea excelenței morale a fost înlocuită de țelul autoconservării, ca singură dorință comună a tuturor oamenilor. Obiectivul final al moralei și politicii devine pacea și posibilitatea conviețuirii într-o lume a *pluralismului valoric*.

Problema care îi măcina pe gânditorii perioadei respective era tocmai aceasta: cum putem face ca oamenii cu credințe diferite să poată conviețui în pace? O concluzie la care au ajuns unii dintre acești autori, precum Spinoza sau Hume, este că suprimarea pasiunilor nu e o soluție viabilă, deoarece „un afect nu poate fi constrâns sau suprimat decât de un afect mai puternic” – după cum ne spune Spinoza în *Etica*. Altfel spus, dacă bine nu poate fi, atunci măcar răul să fie mai mic; pasiunile nu ar trebui

constrânse, ci valorificate.

Hirschman arată că unii din cei care sunt astăzi considerați părinții liberalismului și ai capitalismului, precum Giambattista Vico, Bernard Mandeville sau Adam Smith au venit cu o soluție foarte interesantă: în primul rând, pentru a combate pasiunile mai puternice și mai dăunătoare, cum e dorința de *glorie*, aceștia au propus înlocuirea lor cu unele mai slabe și mai puțin dăunătoare, precum dorința de *câștig* și *bunăstare materială*. Logica era următoarea: 1. principiul autoconservării este comun tuturor oamenilor, 2. dorința de bunăstare materială derivă natural din acesta, 3. câștigul este necesar pentru a atinge bună starea materială, prin urmare, dorința de *câștig* este naturală, comună tuturor oamenilor și necesară pentru asigurarea autoconservării și bunăstării. Astfel, au venit cu ideea de a înlocui conceptul de „pasiune” cu cel de „interes” sau „avantaj”; pentru că în logica interesului pasiunile sunt raționalizate și direcționate mai bine. În acest fel apare și modelul teoretic al „Mâinii invizibile” propus de Adam Smith: bunăstarea tuturor depinde de urmărirea și atingerea intereselor individuale.

Revenind acum la relația dintre capitalism și hedonism, observăm 1. că există totuși o filosofie morală ce stă la baza capitalismului, 2. că această filosofie morală este una axată în primul rând pe imanent, având în vedere mai ales bunăstarea materială a omului, 3. că această nouă paradigmă morală a înlocuit o altă paradigmă morală ce se axa în primul rând pe transcendent și, deci, a mutat „axa” moralității și 4. că această bunăstare materială se atinge prin dorința de câștig a fiecărui individ.

Nu cred că ar trebui să tragem concluzia pripită cum că bunurile spirituale sau cultura înaltă nu ar fi compatibile cu capitalismul sau că acest sistem economic respinge caracterul virtuos. Din contră, există anumite virtuți necesare pentru ca sistemul capitalist să funcționeze. Dar dacă hedonismul înseamnă să punem în prim-plan bunăstarea materială și câștigul și în plan secund spiritul sau ceea ce am putea numi „cultura înaltă”, iar capitalismul se bazează pe același lucru, putem spune că bazele morale ale capitalismului sunt hedoniste, cu condiția să nu exagerăm și să înțelegem corect termenul. Mai mult, cred că este justificat să presupunem că un sistem economic, ce are ca fundament moral binele material, va tinde în timp să desconsidere ceea ce am putea numi „binele spiritual” sau „cultura înaltă”, tocmai pentru că, cu toate că pare neutru, capitalismul are preferințele lui: *câștigul* și *bunăstarea materială*.

Imagine: Thomas Couture - „Les Romains de la décadence” (1844 – 1847); Sursa: Wikiart